

Gılmânân-ı Enderûn, gılmânân-ı hâssa veya gılmânân-ı Sarây-ı Âmire de denilen Topkapı Sarayı iç oğlanları eğitimlerini Enderun'da sürdürürlerdi. Enderun'un Büyük Oda ve Küçük Oda iç oğlanlarına dolama giydikleri için "dolamalı", daha yüksek dereceli doğancı, seferli, kiler, hazine ve Has Oda gılmanlarına da kaftan giymelerinden dolayı "kaftanlı" denirdi. Bu odalardaki iç oğlanlarının derece ve mevkileri farklı olduğundan hizmet ve maaşları da değişti. İç oğlanları maaşlarını üç ayda bir alırlardı; giyim kuşamları ise devlet tarafından karşılanır, giydikleri elbisele- rin düzenli olmasına çok dikkat edilirdi. Başlarında zerdüz denilen bir çeşit külâh, mevsimine göre çuha, dolama, atlas, hâre ve Hint bezinden yapılmış kaftan, altında çeşitli kumaşlardan entari ve bel- lerinde de süslü, sırma işlemeli kemerler bulunurdu. 1674'te külâh yerine sarık sarmalarına, kırmızı mest yerine sarı pa- buç giymelerine ve bellerine hançer tak- malarına izin verilmiştir.

Enderun koşu- larında değişik hocalar- dan ders gören iç oğlanları çeşitli spor fa- liyetlerinden başka kabiliyetlerine göre hat, mûsiki, nakış vb. sanatlarla da meş- gul olurlardı. Özellikle Seferli Koşu-şu'ndan pek çok edip, şair ve sanatkâr yetiş- miştir.

İç oğlanları mâbeyn odasında yatıp kal- karlardı. Koşu-şar parmaklıklarla çevril- miş iki sıra odalardan ibaretti. Bunların üstünde oda kademlilerinin kaldığı bö- lümler vardı. Koşu-şarın nizamnâmeleri olup bunlar titizlikle uygulanırdı.

Büyük Oda ve Küçük Oda'dan Has Oda'- ya kadar iç oğlanlarının Enderun'daki eği- timleri devam ederdi. İlk koşu-şarlarda Türk- çe, Arapça ve Farsça öğrenen gençler da- ha sonraki odalarda bu dillerde yazılmış eserleri okurlardı. Oda zâbitleri tahsil ve terbiye hizmetine çok özen gösterirler- di. Zâbitlerin görevlerine dikkat edip et-

İç oğlanları
ağasını
tasvir eden
bir resim
(Deniz
Müzesi -
Beşiktaş /
İstanbul)

medikleri ise zaman zaman tebdiliki- yafetle dolaşan silâhdar ağa tarafından kontrol edilirdi. İç oğlanları beş vakit namazı koğu-ş imamının ardında cemaatle kılardı. Her perşembe akşamı yatsı namazından sonra odalarda din ve devlet için dua edilirdi.

İç oğlanları arasından XVI ve XVII. yüz- yıllarda şair, edip, tarihçi, hattat ve mü- sikîşinas gibi sanatkârlarla devlet adam- ları çıkmıştır. Bunların çoğu Enderun'da- ki sanat dalıyla meşur olmuştur. Nakkaş Hasan Paşa, Hattat Hasan Paşa, Kavuk- çu Mustafa Paşa, Kemankuş Kara Mus- tafa Paşa bunlardan bazılarıdır. Tırnakçı Hasan Paşa, Sarıkcı Mustafa Paşa ve Bal- tacı Mehmed Paşa gibi bazı vezirler de Enderun'daki hizmetlerine göre şöhret bulmuştur. XIX. yüzyıl başlarından itiba- ren Enderun'un yerini modern kurumlar- ın alması ve uzun bir süreden beri dev- şiirme sisteminin bozulması sebebiyle önemini kaybeden iç oğlanı istihdamı 1833'te resmen ortadan kalkmıştır (Lut- fı, IV, 112).

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 161, 211-213, 303; II, 440-441, 518, 612; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 79, 80 vd.; Rycout, s. 25 vd.; Silâhdar, *Târih*, I, 648; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II/ A, s. 61, 73; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 47 vd.; Hammer (Atâ Bey), X, 127 vd.; Hızır İlyas, *Vekâyi-i Letâif-i Enderûniyye*, İstanbul 1276, tür.yer.; Mustafa Nuri Paşa, *Netâiyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, I, 20; Lutfi, *Târih*, IV, 112; Ali Sey- di Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız* (haz. Niyazi A. Ba- noğlu), İstanbul, ts., s. 129-133, 205; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 11 vd.; Uzunçarşılı, *Saray Teşki- lâti*, s. 300 vd.; a.m.f., *Merkez-Bahriye*, s. 210, 305; İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, tür.yer.; Ahmed Refik [Altınay], "Fatih Devrine Aid Vesikalar", *TOEM*, VIII-XI/ 49 (1335), s. 5; Pakalın, II, 28-29; Cl. Huart, "İç- Oğlanı", *JA*, V/2, s. 931.

AHMET ŞİMŞİRGİL

İÇEL

Osmanlı taşra teşkilâtında Anadolu'nun güneyinde yer alan sancak ve günümüzde merkezi Mersin olan il.

Antikçağ'da Taşlık Kilikya (Tracheia Cili- cia) diye tanınan coğrafi bölgeye tekabül eden İçel sancağı, batıda Alanya burnun- dan doğuda Lamas suyunu kadar (Alata çayının batısında) Toros dağları ile Akde- niz arasında uzanıyordu. Sancağın en önemli merkezleri Ermenek, Mut, Silifke ve Anamur şehirleriydi. Bu sınırlar gün- müzdeki İçel ilinin de önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Sancağın kapsadığı bölge, Türk fethin- den sonra Karamanoğulları Beyliği'nin kurucusu Kerîmüddin Karaman Bey'in bölgede uzun süren idaresi sebebiyle ön- ce Kamerüddin ili (İbn Bîbî, s. 696), daha sonraki dönemlerde diğer beylik toprak- larıyla birlikte Karaman ili (Neşrî, II, 614) olarak anıldı. Osmanlı-Karaman mücade- lesinden bahseden bazı Osmanlı vekâyi'- nâmeleri ise bölgeyi Taş ve Taş-ili şeklin- de kaydeder. Karamanoğulları hakkında ayrıntılı bilgi veren Şikârî, İçel sancağı topraklarını Taş-ili olarak gösterir (*Kara- man Tarihi*, s. 53-54, 204-205). Aynı müel- lif Taş-ili'ni, Karamanoğulları'nın Selçuk- lu-Moğol askerlerine karşı yenilgisinden sonra kaçıp saklandıkları muhafazalı bir yer diye zikrederken sınırlarını da bugün- kü Taşeli yaylasını içine alacak biçimde Anamur'a kadar getirir. Coğrafi yöre ola- rak İç İli veya günümüzdeki söylenişle İçel adına ilk defa XV. yüzyıl Osmanlı vekâ- yi'nâmelerinde rastlanmaktadır. Bu eser- lerde Osmanlılar'a karşı yenilen Karama- noğulları'nın Akşehir, Beyşehir, Konya ve Lârende gibi şehirleri kaybettikten son- ra kaçtıkları Orta Toroslar'ın güneyinde- ki ormanlık ve taşlık araziden bahsedilir- ken sık sık Taş ve Taş-ili ile birlikte İç İli ifa- delerine de yer verilmektedir. Buradaki Taş İli, "dış ve taşra" anlamlarından çok coğrafyanın taşlık olduğunu ifade eder. Eserlerde Taş İli, Taş ve İç İli'nin coğrafi ayı- rımları yapılmadığı gibi bunlara dair çe- lişkili bilgiler de verilmektedir. İç İli ve Taş İli hakkındaki çelişkili bilgiler ve coğrafi sınırlardaki belirsizlik XVI. yüzyıl vekâyi'- nâmelerinde de devam etmektedir. Bu döneme ait eserlerde bölge Taş, Taş İli, Karataş ve nâdiren İç İli şeklinde gösteril- mektedir. Taş İli daha geniş bir coğrafi ala- nı ifade ederken İç İli bazan Karataş içinde

Bir iç oğlanı tasviri (TSM, Resim Dairesi, Teşhir, nr. 301)

bir yer, bazan da ayrı bir coğrafi yöre olarak kaydedilmektedir. Karamanoğulları Beyliği'ne son veren Osmanlılar, bölgede yeni bir idarî düzenlemeye girerken beyliğin topraklarını Toroslar'dan ikiye ayırarak Silifke merkezli güney kısmına İç İl, Konya merkezli kuzey kısmına da Karaman sancağı adını verdiler (Neşrî, II, 614).

Tarih. İçel'deki ilk yerleşmelerin tarihi Neolitik döneme kadar uzanmaktadır. Türk fethi öncesi önemli yerleşmelerden bazıları Seleucia (Silifke), Olba (Ura), Celerdis (Kalender), Claudiapolis (Mut yakınları), Germonicopolis (Ermenek), Aya-Todora (Viranşehir), Diocaesoria (Uzuncaburc), Korykos (Kızkalesi), Anemurium (Anamur'un güneyi), Elaiusa-Sebaste'dir (Ayaş). Bölgenin merkezi sayılan Seleucia, milâttan önce 300 yıllarında İskender'in generallerinden II. Seleucus Nicator tarafından kurulmuş, güneyindeki Holmi şehri ahali buraya nakledilmiştir. Milâttan önce 101'lerde Roma donanmaları İçel kıyılarındaki gemi barınaklarını yıkarak yöreyi Roma idaresine sokmuşlardır. Bizans döneminde İçel toprakları, doğudaki Tarsus ile birlikte Bizans-Arap mücadelesine sahne oldu. Mücadelenin sonuna kadar etkili ve sürekli bir şekilde olmasa da Bizans hâkimiyetinde kaldı. İçel ve çevresi, 1180 yılından sonra yoğun bir şekilde yerleşmek amacıyla gelen göçebe Türkmenler'in akınına uğradı. Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad 1225'te İçel ve çevresine sefer düzenledi. Bu seferde Antalya subaşı Mübârizüddin Ertokuş, Antalya'dan sahil boyunca ilerleyerek İçel kalelerinden Anamur'u fethetti. Bu fetih hareketlerinin ardından ileride Karamanlılar ismini alacak olan Türkmenler, Alâeddin Keykubad tarafından 1228'de Ermenek civarına yerleştirildi. Kısa bir süre sonra Karamanlılar'ın cediti Nûre Süfî ilk fetihlerine başladı ve Ereğli Kalesi'ni ele geçirdi. Karaman Bey aynı yıl içinde İçel kalelerinden Ermenek, Mut, Mara (Silifke ilçesinin Mağara bucağında) ve Silifke'ye çeşitli akınlar düzenleyerek hâkimiyet sahasını genişletirken Sultan Alâeddin de hil'at, kılıç, tabi ve alem göndererek buraları Karaman Bey'e verdi. Karaman Bey'in ölümüyle Selçuklu sultanı bölgeye Bedreddin Hutani'yi tayin etti. Böylece İçel'de Karamanoğulları hâkimiyeti zayıfladı. Ancak Karamanoğlu Mehmed Bey'in, Moğol-Selçuklu ordusunu Göksu Derbendi'nde mağlûp ederek kendisine engel olmak isteyen sahiller

emini Hoca Yunus'a karşı galip gelmesiyle Karamanoğulları'nın İçel'deki hâkimiyeti tekrar arttı ve Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethine kadar devam etti.

İçel 1277, 1288, 1292 yıllarında Moğol askerleri tarafından tahrip edilerek birçok Türkmen katledildi. Karamanlılar, Fâtiht Sultan Mehmed dönemine kadar Osmanlılar ile olan mücadelelerinde birçok defa mağlûp olunca beyliğin kurulduğu topraklara, yani Ermenek ve diğer İçel kalelerine çekilmek zorunda kaldılar. Sadece İçel'i uzun süre muhafaza edebildiler. Nitekim I. Bayezid'in Karaman seferinde Karamanoğlu Alâeddin Ali Bey İçel topraklarına çekildi ve antlaşma sonucunda Çarşamba suyunun güneyindeki İçel toprakları beyliğin hâkimiyetinde kaldı. Yine 1398'de Akçay'daki savaşta Karamanlılar yenilgiye uğradı. Yapılan antlaşma ile İçel Karamanlılar'da kalırken Konya, Lârende ve Akşehir gibi İçel dışındaki topraklar Osmanlı hâkimiyetine geçti.

İçel'in Osmanlı idaresine girmesi ancak II. Mehmed zamanında gerçekleştirilebildi. Çarşamba suyunu sınır tanıyan eski antlaşmaların uygulanmasını isteyen II. Mehmed, teklifinin Karamanoğlu İshak Bey tarafından kabul edilmemesi üzerine İshak Bey'in kardeşi Pîr Ahmed'e yardım etmeye karar verdi. Pîr Ahmed, Osmanlı kuvvetlerinin yardımı ile 1465'te Ermenek civarında İshak Bey'e karşı yaptığı savaşı kazandı ve İshak Bey Silifke'ye kaçmak zorunda kaldı. Böylece Silifke ve Karataş hariç bütün İçel toprakları Osmanlı himaye ve nüfuzunda Pîr Ahmed'in hâkimiyetine bırakıldı. Ancak Pîr Ahmed'in Uzun Hasan'a karşı yapılan sefere katılmaması ve Osmanlı topraklarına saldırması üzerine 1468 ilkbaharında Karaman seferine çıkıp Konya ile Gevele kalelerini zapteden II. Mehmed, Vezîriâzam Mahmud Paşa'yı İçel bölgesine çekilen Pîr Ahmed üzerine gönderdi. Bu sefer sonunda alınan yerler, Karaman beylerbeyliği olarak teşkilâtlandırılıp idaresi Şehzade Mustafa'ya verildi. İçel'in Silifke Kalesi ve Karataş bölgesi dışındaki kesimleri Osmanlı hâkimiyetine girdi. Pîr Ahmed ve Kasım beylerin saldırıları karşısında II. Mehmed, İçel'in de yer aldığı Karaman ili fethini tamamlamak için 1469'da Rum Mehmed Paşa'yı bölgeye gönderdi. Ancak paşanın İçel'de Varsaklar'a yenilmesi üzerine bu defa Karaman seferine Vezîriâzam İshak Paşa'yı memur etti. 875 (1470-71) yılında sefere çıkıp Lârende'den İçel topraklarına giren İshak Paşa,

Mut yakınlarında Kasım Bey'i yenerek Mut'u ele geçirdi. İshak Paşa kaleyi tamir ettirip Ermenek'i de Osmanlı hâkimiyetine aldı.

Silifke Kalesi ve Karataş bölgesi İshak Bey'in oğlunun idaresindeydi. Kuzeydeki Karaman nahiyeleri Osmanlı idaresine girince Silifke'yi muhafazada güçlük çeken İshak Bey'in oğlu, II. Mehmed'e haber göndererek bağlılığını ve hisarı teslim etmek istediğini bildirdi. II. Mehmed, Gedik Ahmed Paşa'yı 1472'de İçel'e gönderdi. İçel'e giren Ahmed Paşa, Silifke Kalesi'ni teslim alıp kalenin korunması için gerekli tedbirleri gözden geçirdi. Silifke'den kuzeye yönelerek İçel kalelerinden Manyan'ı (Mervan, Meryan, Mukan) zaptetti. Ancak Karamanoğlu Kasım Bey, Uzun Hasan'ın ve Akdeniz'de bulunan Haçlı donanmasının yardımı ile Silifke'yi aynı yıl içinde geri almayı başardı. 1473'te Otlukbeli Savaşı'nı kazanan ve barış antlaşması ile Uzun Hasan'ın saldırılarından emin olan II. Mehmed, Şehzade Mustafa ile Gedik Ahmed Paşa'yı İçel'in zaptıyla görevlendirdi. Gedik Ahmed Paşa, Lârende'de Pîr Ahmed'i yenerek daha önce elden çıkmış olan Ermenek ve Manyan kalelerini alıp İçel'in zaptedilmeyen son kalesi Silifke'yi kuşattı. Osmanlı hizmetinde bulunmuş kale topçularının yardımı ile kaledeki barutların ateşe verilmesi kısa sürede Silifke Kalesi'nin ele geçirilmesini sağladı.

Karamanoğulları ile birlikte Varsak ve Turgut aşiretlerinin Osmanlılar'a karşı bölgedeki hâkimiyet mücadeleleri bir müddet daha sürdü. Akkoyunlular'a iltica eden Karamanoğlu Kasım Bey, II. Bayezid ve Cem Sultan arasındaki mücadeleden istifade ile tekrar İçel'e döndü; bölgedeki Varsak ve Turgut boylarının yardımını sağlayıp Lârende ile Konya'yı muhasara etti. Ancak Gedik Ahmed Paşa'ya yenilerek Memlûk sınırına çekildi. Şehzade Cem'in Temmuz 1482'de Rodos'a sığınmasından sonra Kasım Bey, II. Bayezid'den affını ve İçel'den bir yerin iktâ olarak verilmesini istedi. Bunun üzerine kendisine Mut yakınlarındaki Hocandı beli verildi. Kasım Bey'in Şubat 1483'te ölümünden sonra İçel toprakları kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu.

Bu dönemde İçel sancağı suhte (medrese öğrencileri) ve Celâli ayaklanmalarına sahne oldu. 1598'de meydana gelen ve Anadolu'da pek çok yerde etkili olan medreseli topluluklar İçel'e tamamen hâkim oldular. Bölgenin dağlık oluşu isyan-

caların hükümet güçlerine karşı koymasını kolaylaştırıyordu. Bu yüzden Anadolu'nun çeşitli yerlerinde suç işleyen ve cezalandırılmaktan korkan âsiler İçel topraklarına sığınıyordu. 6-700 kişilik gruplar halinde dolaşan suhteler Ermenek şehrini bastılar. Silifke, Akça ve Mara başta olmak üzere altı kaleyi ele geçirdiler. Avgadi Kalesi'ni (günümüzde İçel'in Erdemli ilçesi içindeki Aydınlar köyünde) muhasara altına aldılar. Sancak halkının ve bazı timar erbabının yardımını da sağlayan isyancılar 1603'te Tarsus'a baskın düzenlediler. İçel sancağı uzun süre âsilerin yağma ve katliamlarıyla çalkalandı. Olaylar, Kuyucu Murad Paşa tarafından öldürülen Muslu Çavuş'un türemesine kadar devam etti. İçel sancağı bir yabancı istilâya ise I. Dünya Savaşı'ndan sonra uğradı; Fransızlar burayı işgal ettiler. İşgal yıllarında bölge halkı Ermeni çetelerinin zulmüne mâruz kaldı. Bölge 4 Ocak 1922'de işgalden kurtuldu.

Osmanlılar tarafından fethini müteakip sancak olarak Karaman beylerbeyliğine bağlanan İçel toprakları, Lefkoşe Kalesi'nin fethinin (9 Eylül 1570) ardından teşkil edilen Kıbrıs beylerbeyliğine tâbi oldu. Bu değişikliğin kesin tarihi bilinmemektedir. Ancak Alâiye (Alanya), Sis (Kozan) ve Tarsus ile birlikte İçel sancağının da 1571 yılı başlarında Karaman beylerbeyliğinden ayrılıp Kıbrıs'a bağlandığı tahmin edilmektedir. Kıbrıs beylerbeyliğine tâbi olmakla birlikte İçel Karaman vilâyetiyle askerî, hukukî ve iktisadî bağlılığını devam ettirmiştir. Nitekim 1584 tarihli *İçel Sancağı Tahrir Defteri*'ndeki kanunnâmede İçel'in Kıbrıs'a tâbiliğinden bahsedilerek sancakta cârî olan kanunun yine Karaman vilâyeti kanunu olduğu vurgulanmıştır (TK, TD, nr. 128, s. 1). Kıbrıs ada olduğundan beylerbeyi sefere gitmeyerek muhafazada kaldığı için İçel askeri sefere Karaman beylerbeyinin emri altında gitmekteydi. Sancağın iktisadî yönden de Karaman'la ilişkileri devam etmiş, birçok bedel-i sürsat ve bedel-i nüzûl defterinde İçel sancağı Karaman vilâyeti sancakları arasında yer almıştır (BA, KK, nr. 2465, s. 4; nr. 2618, s. 30-31; nr. 2635, s. 36-37; nr. 2656, s. 20-21).

İçel sancağı, 1584 yılında Ferhad Paşa tarafından Kıbrıs'tan ayrılarak Karaman eyaletine ilhak edildiyse de aynı yıl tekrar Kıbrıs'a, 1632 yılı Nisan ayında yeni bir düzenleme ile Adana beylerbeyliğine, aynı yılın ağustos ayında tekrar Kıbrıs'a bağlandı. 1653'te Alâiye, Baf, Girne, Magosa,

Sis ve Tarsus ile birlikte İçel'in de Kıbrıs eyaletine bağlı bir sancak olduğu anlaşılmaktadır (Neşrî, II, 610; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, s. 41).

XVIII. yüzyıl başlarından XIX. yüzyıl ortalarına kadar Tarsus ile birlikte Adana eyaletine bağlı bir sancak olan İçel 1846'da Karaman eyaleti içinde zikredildi. Vilâyet nizamnâmesinin uygulanması sırasında (1867) Adana'ya bağlandı. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra İçel adıyla müstakil vilâyet haline getirildi (1924). Aynı şekilde vilâyet olan Mersin ile birleştirilerek Mersin merkezli bugünkü İçel vilâyeti teşkil edildi (1933).

İdarî Yapı ve Yerleşme. Osmanlı taşra teşkilâtına göre oluşturulan İçel sancağının bu isimle anılan bir merkezi bulunmadığından sancak beyinin hangi yerleşim merkezinde oturduğu kesin olarak tesbit edilememektedir. Ancak 1555'te Silifke'de ikamet ettiği anlaşılmaktadır (BA, TD, nr. 272, s. 238). 1671-1672 yıllarında İçel'i ziyaret eden Evliya Çelebi de sancak beyinin Silifke'de oturduğunu kaydetmektedir (*Seyahatnâme*, IX, 319). Bununla birlikte sancak merkezinin 1742'de Ermenek'e ve 20 Şubat 1835'te de Mut'a nakledildiği bilinmektedir (BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 2313, 8968).

İçel sancağı 1500 ve 1518 yıllarında Ermenek, Gülnar, Karataş ve Mut olmak üzere dört kazadan oluşmaktaydı (BA, TD, nr. 31, 83). 1522'de Selendi (BA, TD, nr. 387), 1555'te Silifke (BA, TD, nr. 272), 1584'te Anamur, Bozdoğan, Sinanlı kazalarının teşkil edilmesiyle birlikte kaza sayısı dokuza yükseldi (BA, TD, nr. 128). 1647 tarihli *Avârız Defteri*'nden anlaşıldığına göre İçel sancağı bu tarihte Bozdoğan, Ermenek, Gülnar, Karataş ve Avgadi, Küre, Mâmûriye (Anamur), Mut, Sarıkavak, Selendi, Silifke, Sinanlı ve Zeyne kazalarından meydana gelmekteydi (BA, KK, nr. 2614).

Sancakta şehirler ve kaza merkezleri birbirinden uzak olup sağlıklı bir ulaşımına sahip değillerdi. Hatta kaza merkezleriyle köyler arasında da arazinin engebeli oluşu ve derin vadilerden geçen akarsular sebebiyle ulaşım güçlüğüyle yapılabilmekteydi. Bundan dolayı İçel'de şehirler, sadece yakın çevreleriyle iletişimleri bulunan kaza merkezleri durumunda kalmış, tarihî yerleşmelerin üzerinde veya hemen yakınlarında kurulmuştu ve hepsinde bir kale vardı. İçel'de şehirleşmenin çok ağır bir seyir takip ettiği, nüfusun çoğunluğu-

nun kır kesiminde yer aldığı söylenebilir. Sancaktaki köylerin önemli bir kısmı arazisinin engebeli oluşu yüzünden "dağınık yerleşme" tipini teşkil eder. Sancağın engebeli ve taşlık bir coğrafi yapıya sahip bulunması, köy halkının bir araya gelip toplu yerleşmeler meydana getirmesine engel olmuştur.

XVI. yüzyıl boyunca önemli idarî değişmelerin yaşandığı bu bölge, gerek coğrafi yapı gerekse üzerinde yaşayan halk bakımından bazı farklar dışında oldukça birbirine benzer. Herhangi bir boya mensup halk, kazanın bazı kısımlarında nüfus yoğunluğuna sahip olmakla birlikte Gülnar'ın tamamına dağılmıştır. Meselâ Yıva boyuna mensup nüfus 1518 yılında otuz yedi, 1555'te otuz iki, Satılı boyu mensupları 1518 yılında otuz sekiz, 1555'te otuz yedi köyde yaşamaktaydı. Sancağın en doğusundaki Karataş kazasında ise Yörük boyları toplu bir halde bulunur. Gülnar ve Silifke'nin aksine Karataş'ta köyler sadece bir boya mensup Yörükler tarafından iskân edilmiş olup dağınıklık arzeder. Kazada iki boyun aynı köyde yaşadığı yer yok gibidir. Sancakta Ermenek kazasındaki köylerin önemli bir kısmı Osmanlı fethi öncesinde kurulmuştur. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde sancaktaki köylerin teşekkülünü takip etmek mümkündür. Aynı isimle anılan köylerin içindeki bu aileler ya dinî bir otoriteyi ya da boy içindeki önemli bir görevi temsil etmektedir.

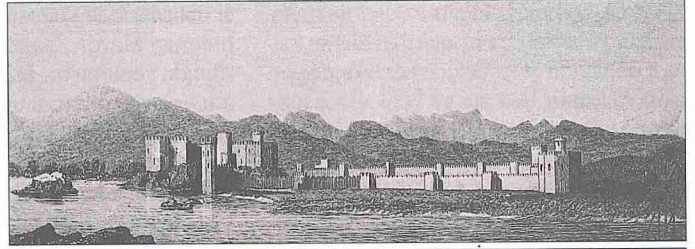
İçel sancağında kır yerleşmeleri köyle sınırlı değildir. Mezraa olarak kayıtlı ara yerleşmeler de zaman zaman bünyelerinde nüfus barındırır. Meselâ batıdaki Gülnar çevresinde 1500 yılında kırk sekiz mezraanın otuzunda 325 hâne mücerret nüfus yaşamaktaydı. Bu otuz mezraanın on beşi iskân süreci içerisinde sonraki tarihlerde köy yerleşmesine dönüşmüştür. XVI. yüzyılın ilk yirmi yılında sancakta yaklaşık 330 civarında mezraa bulunmaktadır. Mezraaların bu yüzyılın son yirmi yılındaki sayısı 440 civarındadır. Buralarda pazar kurulmakta, boyahane, tahunhâne ve değirmen gibi küçük sanayi işletmeleri çalışmakta ve hatta hamam gibi sosyal amaçlı binalar da yer almaktadır.

Sancakta XVI. yüzyıl boyunca köyler çoğunlukla bir-otuz hâne (yaklaşık 5-150 kişi) arasındadır. 1518'de bu küçüklükteki köylerin sayısı 395'tir. Aynı yıl içinde otuz bir-altmış hâneye (150-300 kişi) sahip köylerin sayısı 165, altmış bir-doksan hâneye (300-450 kişi) sahip köylerin sayısı 853, doksan bir hânenin üstündeki köy

sayısı on altıdır. Aynı yüzyılda, nüfus artışı ve toprağa yerleşme sürecinin işlemesine paralel olarak köylerin büyüklüklerinde artışlar olmuş, 1584'te doksan bir ve üstü hâneye (yaklaşık 450 kişi) sahip köylerin sayısı yetmiş üçe çıkmıştır. Bunun yanında büyüklüğüyle dikkat çeken köyler de vardı. Meselâ Gülnar kesimindeki Gezende köyü, İçel sancağının Ermenek şehrinden sonra nüfus ve iktisadî bakımdan en büyük ikinci yerleşmesidir. XVI. yüzyılın ilk yarısında dokuz mahalle ve yaklaşık 1830 kişiye sahip Gezende köyü bünyesinde pazarı çeşitli tarihî ve vakıf eseriyle birçok sanayi kuruluşunu barındırıyordu.

İçel sancağının Anamur, Gülnar, Karataş, Selendi ve Silifke kazalarında yer alan köyler, yarı yerleşik bir hayata sahip olmanın yanında XVI. yüzyıl boyunca bu hayatlarını mensup oldukları boyların isimleriyle beraber devam ettirebilmişlerdir. Boyların nüfusça en kalabalık olanları şunlardır: Gülnar, Anamur ve Selendi kazalarında Yıva, Satılı, Hacı Bahâeddin, Konur, Oğuzhanlı, İshaklı, Hoca Yünel, Beydili, Ekizce; Silifke kazasında Ağarlı, Şamlu, Moğultay, Bozkırlu, Bozdoğan; Karataş kazasında Yağda, İğdir, Sömek, Tokuzlu'dur. XVIII. yüzyılda bu Yörükler'in iskânına çalışılmıştır. Sancağın kır kesimindeki nüfus, XVI. yüzyılın ilk yarısında artış gösterirken son yarısında önemli oranda durmuştur. Aynı yüzyıl boyunca kır nüfusunun yaklaşık üçte biri Gülnar, Anamur ve Selendi kazalarının oluşturduğu Gülnar kesiminde yaşamaktaydı. Bunun Mut, Silifke ve Karataş takip ederken % 10'luk bir oranla Ermenek, sancağın en az kır nüfusuna sahip olan kazasıydı.

Sancakta coğrafi yapının bir sonucu olarak ziraat alanları ve zirai üretim azdır. Tarım faaliyetleri vadilerde özellikle Göksu ve kollarında toplanmıştır. Kuytu ve kıyı karakteri gösteren, sulak

Mâmûriye
Kalesi
(Anamur /
İçel)
ve kalenin
George
Cooke
tarafından
çizilen
gravürü
(Beauford,
s. 195)

olan vadilerde meyve başta olmak üzere çeşitli tarım ürünleri yetiştirilir. Gülnar ve Mut taraflarında geniş ölçüde bağ ziraatı yapılır. Sancağın tarım yönünden en elverişli yerleri Mut yöresidir. Mut dışındaki yerler, buğday ve arpa bakımından ancak kendilerine yetecek kadar ziraat yapmaktadır. Sancakta buğday ve arpadan sonra darı, susam, börtülce, burçak, mercimek ve çavdar ekilir; harnup, incir, nar, ceviz gibi meyveler yetiştirilir. Tarıma elverişli olan araziler, kıyı bölgelerinde özellikle Anamur ve Silifke ovaları ile bu ikisi arasında bulunan Aydınçık (Gilindire) çevresindeki ovalarda toplanmıştır. Bölgede ziraata elverişli alanlar XV. yüzyıldan itibaren artış göstermiştir. Öte yandan halkın toprağa yerleşmesiyle birlikte hayvancılık azalırken tarım işletmeleri çoğalmıştır.

İçel sancağında Göksu nehrinin geçtiği Mut ve Silifke kazaları ile Akdeniz sahilinde Anamur ve Selendi kazalarının su yönünden zengin yerlerinde çeltik ziraatı yapılmaktaydı. Mut'ta Pirinçözü, Kurtsuyu, Beypınarı, İzzeddinpinarı; Anamur'da Çelebi, Paşa, Seki, Sultan; Gülnar'da Karapınar, Andırpınar; Karataş'ta Alata, Lamas; Selendi'de Karagöz; Silifke'de Göksu ve Tekürpınarı'nda çeltik ekiliyordu. Sancakta pamuk, keten ve susam gibi endüstri bitkilerinin de ziraatının yapıldığı, hatta köylerde bu ürünleri işleyen küçük işletmelerin bulunduğu bilinmektedir. Büyükbaş hayvancılık, arazinin ziraata uygun olmaması ve halkın yaşayış tarzından dolayı oldukça yaygındır. 1555 yılında koyun sayısı 700.000 civarındadır. Mevcut köylerin % 90'ında hayvan beslenmekte olup köy başına yaklaşık 1000 koyun düşmektedir. Bunun yanında arıcılık da yaygındır. Yine 1555 yılında 29.000 civarında arı kovanı mevcuttu. Şehir ve köy yerleşmelerinde küçük sanayi işletmeleri de vardı. Silifke İskelesi civarında yıllık 45.000 akçelik tuzla önemini korumuştur.

Tarihî Eserler. İçel sancağında, XV. yüzyıl başlarında içerisinde görevlilerin bulunduğu sekiz kale vardı. Kıbrıs adasının fethinden sonra Anadolu'da karayollarının denize ulaştığı iki noktada, eskiden mevcut olan kalelerin (Mâmûriye, Akça) ihyası ile İçel'deki kale sayısı on olmuştur. Sancakta harabe durumda Gilindire,

Korykos
Kalesi –
İçel

Korykos, Lamas, Seki gibi kaleler de mevcuttur. Faal olan bu kalelerden Silifke kazası dahilinde olup Taşucu körfezinde yer alan Akliman, Akkale ve Yenicekale olarak da adlandırılan Akçakale, Kıbrıs adasınının fethini müteakip adaya ulaşımı ve haberleşmeyi güvenli hale getirmek, Akliman'daki iskeleyi korumak için 1572'de yapılmıştır. Avgadi Kalesi, Karataş kazasında bugünkü Güzeloluk'un 5 km. güneydoğusundaki Avgadi köyü civarındadır (Cumhuriyet dönemindeki yazılışı Avkadı olan köyün ismi günümüzde Aydınlar olarak değiştirilmiştir). Harabe durumundaki kale, 1501 yılında Mesih Paşa'nın Karaman neslinden Mustafa Bey ile Turgut ve Varsak beylerine karşı bölgedeki takibi sırasında inşa edilmiştir.

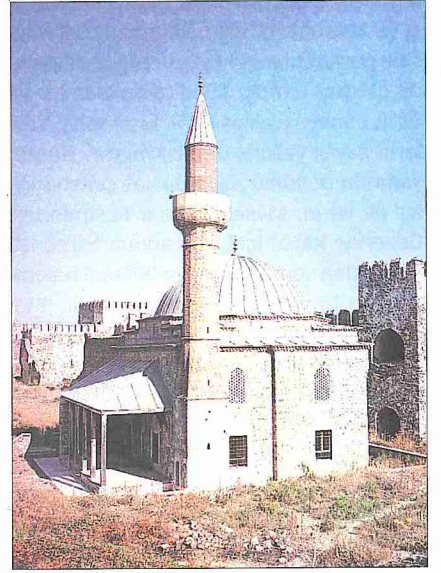
Sancağın en önemli kalelerinden olan Ermenek Kalesi, aynı adla anılan şehrin kuzey yamaçlarında muhtemelen XII. yüzyıl sonlarında bölgeye hâkim Halgam ve diğer baronlar tarafından yaptırılmıştır. İnşa tarihi bilinmeyen İkısırma Kalesi, Karataş kazasında Boynuzviran köyü civarında olup bugün harabe halindedir. Anamur ilçe merkezine yaklaşık 6 km. mesafede deniz kıyısında yaptırılan Mâbüriye Kalesi bugün sağlam durumdadır. İnşa tarihi İlkçağ'lara kadar uzandığı tahmin edilen kale Karamanoğulları zamanında esaslı bir tamir görmüş, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra harabe duruma gelmiştir. Ancak Kıbrıs'ın fethi öncesinde fetih hazırlıkları içerisinde tamir edilmiş, cami, hamam ve su yolu gibi tesisler yapılmıştır.

Manyan Kalesi Ermenek, Mut ve Gülnar ilçeleri sınırlarının birleştiği yerdedir. Bugün harabe durumunda olan kalede çok sayıda burç, depo ve sarnıç vardır. Mara Kalesi, Mağara (Kırobası) nahiyesinin merkezinde olup muhtemelen Türk fethi öncesinde inşa edilmiştir. Mut şehrinin 16 km. kuzeybatısında Kozlar yayla-

sı dolaylarında yüksek bir kaya üzerinde bulunan Mavga Kalesi Temmuz 1230 tarihinde yapılmıştır. Mut Kalesi aynı adla anılan şehrin batısında bulunmaktadır. Kalenin inşa tarihi İlkçağ'lara kadar uzanır. Hendeksiz olan kale dokuz burca sahip olup ana kapısı kuzey yönündedir. Silifke Kalesi ise Silifke ilçe merkezinde şehre hâkim bir tepe üzerindedir. İlkçağ'lar da kurulduğu tahmin edilen kale yirmi üç kule ve burca sahip olup hâlâ sağlamdır.

İçel sancağı evkaf defterlerine göre sancak dahilinde 1500 yılında yedi, 1518'de yirmi yedi, 1555'te yirmi, 1584'te kırk sekiz cami bulunmakta olup bunların sekizi şehirlerdedir. 1308 (1891) tarihli *Adana Salnâmesi*'ne göre ise İçel'de yirmi yedi cami mevcuttur. Sultan Alâeddin Camii Anamur ilçe merkezinde olup kitâbesine göre burayı Alâeddin Keykubad inşa ettirmiştir. Ancak Osmanlı dönemi vakıf kayıtlarında caminin Karamanoğlu Alâeddin Bey tarafından yaptırıldığı ve vakfın tahsis edildiği belirtilir. Ermenek'te XVI. yüzyılın ilk yarısında iki cami varken 1557'de yapımı biten Rüstem Paşa Camii ile bu sayı üçe çıkmıştır. Mahmud Bey Camii, Akçamescid'den sonra inşa edilen en eski camidir. Günümüzde ulucami olarak anılmakta olup Gülpazarı mahallesindedir. Cami, 1302 yılında Karamanoğlu Mahmud Bey tarafından inşa edilmiştir. Şehirdeki diğer önemli cami olan Halil Bey Camii, Karaman neslinden Mahmud Bey'in oğlu Halil Bey'in (ö. 1350 ?) döneminde yaptırılmıştır. Bugün Sipas ismiyle anılmakta olup aynı adlı mahallede Aşağı Çarşı içinde yer almaktadır. Cami 1845'te tamir görmüştür. Rüstem Paşa Camii Meydan mahallesinde olup Meydan Camii olarak bilinmektedir. Cami, Rüstem Paşa tarafından 1555-1557 yıllarında inşa ettirilmiştir. Mut'taki en önemli cami, Pınarbaşı mahallesinde 1440-1450 yılları arasında Lâl Ağa'nın yaptırdığı camidir. Ayrıca Selendi'de Karaman ümerâsından Tekür Bey'in inşa ettirdiği tarihî bir cami vardır. Silifke'de kale içinde ve dışında birer cami mevcut olup kuruluşları hakkında kesin bilgi yoktur. Kaledeki cami muhtemelen Dizdar Ali tarafından yaptırılmıştır.

Sancakta yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş çeşitli zâviyeler bulunmaktadır. Bunların sayısı XVI. yüzyıl boyunca otuz civarında olup en önemlileri Ermenek kazasıdır. 734'te (1333-34) yaptırılan Altunbaş Zâviyesi ile Halil Bey Vele-i Karaman Zâviyesi Ermenek'te, Seydi Sâlih Zâviyesi Mut şehrinde, Te-

Mâbüriye Kalesi Camii – Anamur / İçel

vekküllü Zâviyesi ise Silifke'dedir. Diğer zâviyeler kır kesiminde çoğunlukla yaylak mahallerindedir.

İçel sancağındaki en önemli medreseler Ermenek'teki Mûsâ Bey Medresesi ile Mut'taki Lâl Medresesi'dir. Günümüzde Tol Medrese olarak bilinen Mûsâ Bey Medresesi, 740 (1339-40) yılında Mûsâ Vele-i Mahmûd b. Karaman tarafından inşa edilmiştir. Medrese Karamanoğulları zamanında yaptırılan ilk büyük medrese olup muhteşem bir taçkapiya sahiptir. 1611'de tamir gören medrese bugün harap haldedir. Lâl Medresesi, Lâl Camii'nin 8-10 m. güneydoğusunda bulunup tamamen yıkılmış durumdadır. Muhtemelen 1444'te yakınlarındaki camiyle birlikte inşa edilmiştir. Sibyan mekteplerinin sayısı XVI. yüzyılda on civarında iken 1890'da altmış beşe yükselmiştir.

İçel'de Nûre Sûfî'nin türbesi meşhur olup Mut yakınlarındaki Değirmenlik mezarasında bulunmaktadır. Yine Ermenek'in yaklaşı 20 km. kuzeyinde Balkusan köyünde yer alan Karaman Bey ile oğlu Mahmud Bey'in türbeleri ve Mut kazası Zeyne köyünde (günümüzde Gülnar ilçesi sınırları içindeki Zeyne beldesi) kendi adıyla anılan caminin yakınında bulunan Şeyh Ali Semerkandî Türbesi önemlidir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 1999 yılı istatistiklerine göre İçel'de il ve ilçe merkezlerinde 304, kasabalarda 200 ve köy-

Mut yakınındaki Mavga Kalesi'nin günümüze ulaşabilmiş burçlarından biri – İçel

lerde 768 olmak üzere toplam 1272 cami mevcuttur. İl merkezindeki cami sayısı 107'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

TK, TD, nr. 128, s. 1; BA, TD, nr. 1, 31, 58, 83, 128, 272, 387, 392; BA, MD, nr. 2, s. 243; nr. 10, s. 286; nr. 12, s. 447; nr. 15, s. 316; nr. 16, s. 149, 346; nr. 19, s. 183, 319; nr. 21, s. 201; nr. 22, s. 13; nr. 23, s. 239; nr. 24, s. 48; nr. 26, s. 163; nr. 27, s. 2, 91; nr. 40, s. 89; nr. 43, s. 300; nr. 52, s. 274, 377; nr. 63, s. 7; nr. 73, s. 246; nr. 79, s. 142; nr. 113, s. 32; nr. 119, s. 94, 491; BA, *Mühimme Defteri Zeyli*, nr. 4, s. 55; BA, Ali Emîrî, Süleyman I, nr. 292, s. 52; BA, Cevdet -Dahiliye, nr. 2313, 8968; BA, MAD, nr. 457, s. 96-101; nr. 563, s. 129; nr. 2775, s. 14, 74; BA, A.DVN Mühimme, nr. 932, s. 9, 11; BA, A.RSK, nr. 1457, s. 7; BA, KK, *Ahkâm Defteri*, nr. 67, s. 732, 1241; BA, KK, *Ruûs Defteri*, nr. 221, s. 213; nr. 225, s. 45; BA, KK, nr. 74, s. 96; nr. 115, s. 53; nr. 121, s. 49, 152; nr. 219, s. 225, 229; nr. 262, s. 46, 209; nr. 290, s. 8; nr. 2408, s. 1; nr. 2465, s. 4; nr. 2550, s. 36; nr. 2555, vr. 1^a; nr. 2556, s. 44-45; nr. 2614; nr. 2618, s. 30-31; nr. 2635, s. 36-37; nr. 2656, s. 20-21; TSMA, nr. 9772, vr. 3^a; nr. D. 10057, vr. 4^b; İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-'Alâ'iyye fi'l-'umûri'l-'Alâ'iyye* (nşr. Necati Lugal - Adnan Erzi), Ankara 1957, s. 696; a.e. (nşr. M. Nuri Gençoşman - Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* içinde), Ankara 1943, s. 130-131, 290, 295, 299; Anonim, *Târîh-i Âl-i Selçuk der Anadolu* (nşr. Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukluların Devleti Tarihi III* içinde), Ankara 1952, s. 30, 41; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-'ahbâr* (nşr. M. Nuri Gençoşman - Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* içinde), Ankara 1943, s. 127, 189, 190, 209; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ'sâ*, V, 346-347; Aşıkpaşazâde, *Târîh*, s. 71-72, 121, 130, 167-169, 172-177, 260-261; Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth* (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977, s. 38, 129, 145-146, 153; Oruç Bey, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (nşr. Nihal Atsız), İstanbul 1972, s. 28, 55, 86, 122, 131; Neşrî, *Cihannüma* (Unat), I, 16, 43, 315, 319, 321; II, 610, 613, 614, 615, 617, 773, 775-779, 789, 791, 797, 801; Hadîdî, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 119-121, 271, 280-281, 284-285, 287, 292-293, 313-314; İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, VII, 14, 41, 236-238, 240-242, 272, 274, 276, 298-300, 304, 308, 312-314, 319, 383; VIII, 229-232, 271-274; Lutfî Paşa, *Târîh* (nşr. Âlî Bey), İstanbul 1341, s. 48-49, 86, 88, 102-103, 107, 171, 200; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279-80, I, 128-129, 355-357, 498, 500, 510, 516, 518, 520, 524, 546, 548; II, 105, 204-207, 214; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osmân*, s. 50; Sofyalı Ali Çavuş *Kanûnnâmesi* (haz. M. Sertoğlu), İstanbul 1992, s. 41; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 614; a.e., *Viyana Nationalbibliothek*, Mxt, nr. 389 (müellif hattı), vr. 131^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 279, 300, 301, 307, 319-320, 321-324, 389; Şikârî Ahmed, *Karaman Tarihi*, s. 11, 15, 16, 33, 49, 51, 53-54, 150-151, 204-205, 230-234; F. Beauford, *Karamania*, London 1817, s. 181-259; *Adana Salnâmesi* (1294), s. 118, 121; a.e. (1308), s. 106, 109-110, 112; a.e. (1312), s. 57-58; Charles Texier, *Küçük Asya*, İstanbul 1339-40, s. 274; *Karamannâme* (nşr. M. M. Koman,

Halkevi Aylık Kültür Defteri içinde), sy. 64-65, Konya 1944, s. 59, 62, 65, 70; Sait Uğur, *İçel Tarihi*, Mersin 1944, II, 172-178, 181; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri: I*, Ankara 1959, s. 50, 292-293; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası* (trc. Mihri Pektaş), İstanbul 1960, s. 387-388, 400-426; Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimatı", *Atatürk Üniversitesi Yıllığı*, Erzurum 1961, s. 217; Mustafa Akdağ, *Celâli İsyânları: 1550-1603*, Ankara 1963, s. 139, 205, 220-227; Necati Çıplak, *İçel Tarihi*, Ankara 1968; *İçel İli Yıllığı* (1967, 1973), tür.yer.; Strabon, *Coğrafya* (trc. Adnan Pekman), İstanbul 1969, s. 230-234; E. Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (trc. Fikret İşiltan), İstanbul 1970, s. 40-41; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete: 1550-1650*, İstanbul 1978, s. 32-33, 190; Ali Demirtaş, *İçel İli Yakın Çevre İncelemeleri*, Ankara 1983; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 40, 346; Şenol Çelik, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında İçel Sancağı: 1500-1584* (doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Besim Darkot, "İçel", *IA*, V/2, s. 928-931; B. Fleming, "İçil", *E²* (ing.), III, 1006-1007.

ŞENOL ÇELİK

İÇKİ

Tabii bir hadise olan mayalanma dolayısıyla alkol ilk devirlerden itibaren biliniyor olmalıdır. Bunu Safid b. Müseyyeb ve Yezid b. Kâsid gibi Hz. Âdem'in cennetteki hayatına kadar götürülenler bile vardır. Bunların iddiasına göre Hz. Âdem yasak meyveden Havvâ'nın verdiği içkinin etkisiyle yemiştir (Taberî, I, 74; Kurtubî, I, 306). Ancak Ebû Bekir İbnü'l-Arabî bunun aklen ve naklen hükümsüz olduğunu söyler (*Ahkâmü'l-Kur'ân*, I, 19). Kitâb-ı Mukaddes üzümünden içki yapımını Hz. Nûh dönemine kadar çıkarmaktadır (Tekvîn, 9/20-21). Efsaneye göre bağı ilk defa Hz. Âdem veya Nûh dikmiş, şeytan onu tavus, maymun, arslan, domuz gibi hayvanların kanlarıyla sulamış, içki içenler de aldığı alkolün cinsine göre bu hayvanlardan birinin karakterini kazanmıştır. Ayrıntabı Aynî'nin *Sâkinâme*'sinde ve Revânî Çelebi'nin *İşretnâme*'sinde yer verdiği bu efsane muhtemelen İsrâîlyat veya eski Hint kaynaklıdır (Özdemir, XI [1993], s. 134-160).

Mezopotamya kavimleri şarap (kurunnu [kurun]) ve bira (sikaru [Sumerce kas]) türü içkiler yapmışlardır. Hammurabi'ye ve ondan öncesine kadar götürülen bazı kanunlarda içki içmeyi ve meyhâneçiliği düzenleyen maddeler bulunmaktadır (Tosun - Yalvaç, s. 26-27, 83, 195). Bu dönemlere ait bazı şiirlerde içki sunan kadın sâkiler, Câhiliye geleneğine benzer şekilde müstehcen ifadelerle tasvir edilir (Kra-

mer, s. 254). Mezopotamya topraklarına yakın yerlerde oturan Benî Abdülkays'a Hz. Peygamber'in yasakladığı "hantem" (yeşil çömlek), "nakir" (ağaçtan oyulmuş şarap fıçısı), "dübbâ" (su kabağı), "müzeffet" (ziftle sıvanmış) veya "mukayyer" denilen içki kapları (Buhârî, "İmân", 40) eski Mezopotamyalılar'ca da kullanılmış olmalıdır. Hammurabi kanunlarında bira kabı olarak yer alan ve "ziftlemek" anlamındaki "pehû"dan gelen "pihum" (Tosun - Yalvaç, s. 195) muhtemelen hadiste geçen müzeffet türü bir kaptır.

Bazı efsanelere göre şarabın ilk mücidi İran Hükümdarı Cem veya Cemşid'dir. Eski İran kaplarında ve bilhassa tepsilerde, tahtında oturan hükümdar ve ona içki sunan sâkilerin çokça tasvir edildiği görülmektedir. İran sarayından başka saraylarda da içki sunan görevliler vardı. Kur'an'da, Hz. Yûsuf'un Mısır'da hapiste iken rüyasını yorumladığı iki kişiden birinin hükümdarın sarayında şarap sâkisi olduğu belirtilmektedir (Yûsuf 12/41). Mısırlılar evlerinde bira türünden (henket) bir içki yapıyorlardı. Konusu meslekler olan Mısır mezar resimlerinde üzüm toplama ve şarap (irep) imalâtı da tasvir edilmiştir. Fıçılara veya anforalara konulan şaraplar özel mahzenlerde olgunlaşmaya bırakılırdı. Luka İncil'i'nde mecazi anlamda, kimsenin eski şarabı içtikten sonra yenisini istemeyeceği belirtilir (5/39). Aslında Kitâb-ı Mukaddes'in değişik bölümlerinde içkinin zararlarına işaret edilir. Nitekim bir yerde dolaylı olarak alkolün hamile kadına zarar verdiği bildirilmiş (Hâkimler, 13/4-6, 14), diğer bir yerde İsrâîloğulları mukaddesle bayağıyı, tâhirle murdarı birbirinden ayırt edebilmeleri için toplanma çadırına girdiklerinde içki içmemekle emrolunmuştur (Levililer, 10/8-10). Ayrıca Hz. Yahyâ müjdelendirken onun rabbin gözünde büyük olacağı, şarap ve içki içmeyeceği ifade edilir (Luka, 1/15). Ancak kitap ehli bira, şarap ve likör (Robinson, s. 291-292) türü içkilere yemelerinde ve bazı dinî merasimlerinde yer vermişlerdir.

Arapça'da hamr kelimesi daha çok üzümünden yapılan şarap için kullanılır. Hamrın birçok türü vardır. Araplar eskiliği, tazeliği, çabuk sarhoş etmesi, rengi, yapıldığı malzeme, üretildiği yer ve saklandığı kaba göre içkilere değişik adlar takmışlardır. İçkiye alışkanlık yaptığı için akâr, sarhoş ettiği için müskir denilmiştir. İçki mübtelâsı olanlara müdmîn adı verilirdi. Araplar üzüm, hurma, arpa, buğday, mısır ve baldan içki üretmiş ve